

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

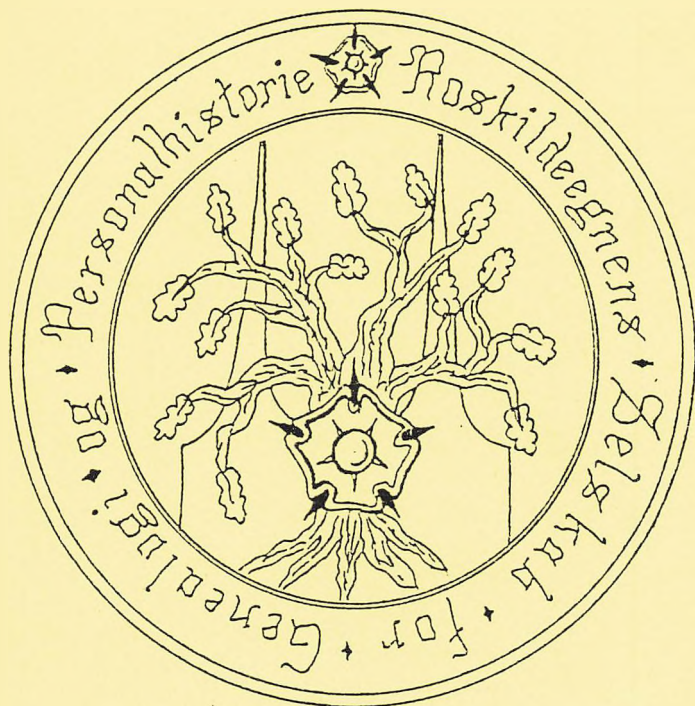
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årsskrift 1992

5. årgang

*Roskildeegnens Selskab
for
Genealogi og Personallistorie*

Årsskrift 1992
5. årgang

Udgivet af: Roskildeegnens Selskab
for
Genealogi og Personalhistorie

Redaktion: Henning Kiilerich

på: Forlaget HEROLD
Søbredden 47, Svogerslev
4000 Roskilde
☎ 46384080

Copyright © 1992: Forlaget HEROLD

1. udgave, 2. oplag

ISBN 87-89165-16-0
ISSN 0904-1427

Enhver form for gengivelse fra dette skrift
må kun ske med angivelse af kilden.

Indhold

Formandens beretning om sæson 1991/92	side 5
Jens V. Olsen	
Min Oldemor	" 7
Per Flemming Jønsson	
Velkommen til verden	" 9
– om barsel og dåb	
Henning Mathiesen	
"Adam Smith" – en dansker på Påskeøen	" 19
W. W. Schuhmacher	
En slægtshistorie tager form	" 21
Kit Bisgård	
Hans Olesen og Bodil Jensdatter	" 25
Jytte Sørensen	
En folketælling fra 1660	" 28
Jens V. Olsen	
Et selvmord	" 31
Karna Hansen	
Min mors erindringer	" 35
Kit Bisgård	

Bestyrelsen

for Roskildeegnens Selskab for Genealogi og Personalhistorie
i sæson 1991/92:

Jens V. Olsen, formand

Bandholmvej 5, Veddelev, 4000 Roskilde,
☎ 46755173

Ulla Rasmussen, kasserer

Helligkorsvej 13, 4000 Roskilde,
☎ 42352716

Karna Hansen, sekretær

Klokkervej 30, 4000 Roskilde,
☎ 42361056

Kit Bisgård

Åstoftens 14, Svogerslev, 4000 Roskilde,
☎ 46383514

Henning Kiilerich

Søbredden 47, Svogerslev, 4000 Roskilde,
☎ 46384080

Formandens beretning om sæsonen 1991/92

af Jens V. Olsen

Endnu et år er gået i Roskildeegnens Selskab for Genealogi og Personahistorie med et nogenlunde fast mønster i programmet.

Aktivitetsniveauet i den forløbne sæson har været det sædvanlige, nemlig ét arrangement om måneden i perioden september til maj. Emnerne for de enkelte aftener var også i denne sæson bestemt af medlemmernes ønsker. Det er også bestyrelsens hensigt at gøre aftenerne både alsidige og inspirerende for os slægtsforskere. Der skal være gode idéer både til de øvede og til begynderne.

Fra den forløbne sæson kan nævnes emner som: *Kildekritik* (ved Suno Scharling); *Anerne der Flytter Væk* (ved Finn Andersen fra Landsarkivet), samt *Søfart og Søens Solk* (ved Anders Monrad Møller). Et område som har stor interesse er landbefolkningen, hvor Erik Kann fortalte om *Det Daglige Liv*, og formanden gennemgik en række *Gårdhistoriske Kilder* og deres anvendelse i praksis.

Hyggemøderne giver medlemmerne muligheden for at tage egne problemer med, hvorefter vi i fællesskab hjælper hinanden og udveksler oplevelser i forbindelse med vores hobby.

En aften i efteråret besøgte vi *Palæsamlingen* i Det Gule Palæ, hvor Lotte Fang fortalte om samlingen og især om de købmandsfamilier, hvis liv danner baggrunden for de udstillede effekter.

Vi har endnu den årlige ekskursion til gode, idet vi sidst i maj tager til *Frilandsmuseet*, hvor vi i de genopbyggede huse kan se, hvorledes forfædrene boede og levede på landet.

RSGP er medlem af S sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger i Danmark (SSF), som hvert år i oktober arrangerer et weekendkursus på Båring Højskole. I 1991 var emnet "*Kvindens plads i samfundet*". Den først lørdag i april 1992 afvikledes det store slægtsforskertræf i København med mere end 300 tilmeldte deltagere og en pæn repræsentation af vort selskabs medlemmer.

SSF holdt sit årsmøde i Fredericia d. 25. april 1992, og her blev selskabet som vanligt repræsenteret af formanden. SSF udgiver sammen

med Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie, forsknings-oversigten "*Hvem Forsker Hvad*", hvor slægtsforskere har mulighed for at finde frem til andre med interesse for de samme slægter.

Generalforsamling afholdes den 11. maj 1992 i overensstemmelse med vedtægterne. Også i år håber vi at have den nye årgang af selskabets årsskrift klar.

Medlemstallet er efter de sidste indbetalinger 38, en anelse bedre end sidste år. For at agitere mere for selskabet har vi lavet en særlig folder, som blandt andet blev fremlagt på træffet i København. Ved at lægge den på bl.a. biblioteket vil vi forsøge at kapre flere medlemmer.

Af planer for den kommende sæson kan nævnes foredragsemner som "*Heraldik og epitafier*" - "*Hvordan skriver man en slægtsbog*" - "*Mål, vægt og mønt*" - "*Udarvsskifter*". Vi har dog endnu ikke lagt det endelige program.

Min Oldemor

af Per Flemming Jønsson

Dit navn er *Birthe Julie Hansen*.

Hele dit 82 år lange liv har du levet i Nysted på Lolland. De sidste 50 år i huset på Gammel Torv 10, heraf 18 år som enke efter skipper Jørgen Olsen.

Du har født 7 børn, hvoraf én kun blev 5 uger. De 6 andre voksede op og spredtes: én blev i Nysted, de andre tog til Nakskov, Guldborg, Vanløse, Glostrup og den yngste tog til Amerika – bare for 5 år lovede han.

Disse 6 børn gav dig 21 børnebørn og 1 adopteret barnebarn i staten Washington i USA.

Dine mange børnebørn gav dig endnu flere oldebørn, som du – helt naturligt – ikke har mødt mange af.

Jeg er en af dine oldebørn.

Jeg er født 5 år efter din død, så vi har aldrig mødt hinanden, aldrig set hinanden og aldrig kunnet være noget for hinanden i levende live. Du kender intet til mig; og jeg kan ikke mindes at have hørt dig omtalt i mit barndomshjem. Jeg så heller ikke billeder af dig, så vidt jeg kan huske.

I dag er du min bedste ven.

Du har så mange ting på samvittigheden. Du har givet mig så meget, så mange ting, som jeg aldrig får sagt tak for.

Dit yngste barn, som rejste til Amerika som 20-årig, kom aldrig tilbage, som han lovede dig. Han blev gift derovre og fik en adoptivdatter, som viste mere tilhør til familien end dine øvrige børnebørn.

Denne amerikanske pige satte ting igang. Hun fandt frem til familie-medlemmer i Danmark. Hun fandt også min mor. Hun sendte billeder til Danmark i håb om, at nogle kunne fortælle, hvem personerne på billederne var. Hun sendte kopier af breve, som var sendt fra familien i Danmark til hendes far. Breve som hun på grund af sproget ikke selv kunne læse.

Arbejdet med at studere disse billeder og oversætte de gamle breve, hvor musene ikke havde undladt at tage deres part, har givet mig mange spændende timer.

Jeg har mødt mennesker, som jeg intet kendte til før. Jeg har mødt familiemedlemmer, som min egen familiegren ikke har haft kontakt med i mere end 35 år. Jeg har besøgt så mange – og har selv haft besøg af mange. Ja, selv fra Californien har jeg haft besøg.

Alle disse nye bekendte har fortalt mig om deres oplevelser, om hvem de har haft kontakt med. De har alle givet deres billede af dig som person og menneske.

Jeg har fået mange billeder af familien, mange af dig sammen med dine børn og børnebørn. Jeg har fået et billede af dig sammen med én af dine børnebørn – min ældste bror.

Jeg har kopier af breve, som du har skrevet til din søn i Amerika, som viser din håndskrift, som udtrykker dine tanker og meninger om, hvad er rigtigt, og hvad er forkert efter din personlige mening. Brevene udtrykker også dine følelser: er det sommer på kalenderen, så er dit humør også lyst. Vinteren giver dig mørke stunder i dit sind.

Julen var for dig noget helt specielt. Julen gav dig mange glæder, under dine månedlange ophold hos dine børn i Nakskov og Guldborg, hvor du hjalp med slagting, bagning, pyntning, julehygge og nytårsløjer med maskebal. Altsammen noget, du lod din søn i Amerika opleve via dine breve.

Du svarer altid på breve med det samme og er meget deprimeret, når andre ikke gør det samme overfor dig.

Alle disse oplevelser, tanker og følelser kommer til udtryk i dine breve, som sammen med dit ordvalg og stavemåde fortæller mig så meget om dig.

Du lærte aldrig mig at kende.

Jeg nåede at lære dig at kende: gennem andre mennesker, billeder af dig og gennem dine personlige breve.

Min tak til dig er, at dit billede hænger på væggen i mit hjem. Der møder jeg dig dagligt, du min oldemor

Birthe Julie Hansen.

Velkommen til verden

– om barsel og dåb

af *Henning Mathiesen*

Dato, faders navn, barnets navn, gudmoder, faddere. Bag kirkebogens kortfattede oplysninger gemmer sig ved hver eneste indføring en historie. En historie om en familiebegivenhed, der engang foruden familien involverede det meste af landsbyen. Ved at kende lidt til datidens skikke, love og forordninger, kan man som slægtsforsker ofte finde oplysninger mellem linierne.

Den foreliggende litteratur om emnet er omfattende, erindringsbeskrivelserne talrige. Denne artikel er derfor søgt koncentreret om det samfundslag og den tid, de fleste slægtsforskere kommer i berøring med, nemlig landbefolkningen i 1700- og 1800 tallets Danmark.

Eftersom man overalt i landet skulle forholde sig til de samme kirkelige ritualer, er der ikke de store forskelle i barselsskikkene fra egn til egn. Men der er en historisk udvikling samt forskelle i skikkene fra by til land og mellem forskellige samfundsgupper. De gamle skikke holdt sig længe blandt landbefolkningen; almuetroen var stærk og dele af trosopfattelsen fra den katolske tid var stadig almindeligt udbredte et par hundrede år eller mere efter reformationen. Men der var jo også grund nok til at tage alle sikkerhedsforanstaltninger; børmedødeligheden var høj og medfødte skavanker som hareskår eller skelen lod sig ikke som i dag afhjælpe af kyndige læger, men medvirkede i stedet til at forme et menneskes liv fra begyndelsen.

Den frugtsommelige.

Der var mange ting, kvinden måtte tage sig i agt for, når hun mærkede, at hun ikke længere "*var ene*", når hun "*blev tung*". Der var næsten ingen grænser for, hvad der kunne skade det ufødte barn: hvis moderen så på en hares snude eller gik over en harerede, ville barnet få hareskår. Gik hun over et hestetøj, ville fødslen blive hård og langvarig. Hvis hun ved slagting fik blod på sig, ville barnet få et modermærke, hvor

blodstænket havde ramt. Kiggede hun igennem et hul eller en sprække, blev barnet skeløjet. Hvis hun fik foden viklet ind i et tøj eller gik under en tørresnor, blev barnet kvalt i fødslen osv, osv.

At mange af disse forholdsregler blev taget alvorligt, er givet. Pietistpræsten Erich Pontoppidan, som fordømmer denne overtro hos almuen, fortæller, at de gravide kvinder af en af ham ukendt grund heller ikke må deltage i gudstjenesten Sankt Hans dag. Af indtil flere præster på Fyn er det blevet Pontoppidan berettet, at præsterne *"let kan holde tal på de frugtsommelige koner i hvilket som helst sogn, eftersom enhver svanger kvinde da holder sig hjemme, når de andre alle som én ... møde i Guds hus for ikke at blive regnede til dem, der er med barn."*

Fødslen.

Selve fødslen foregik i hjemmet, oftest i en fødestol: en bred armstol med to forhøjede træplader til at sætte fødderne på. I løbet af 1800-årene blev det almindeligt at føde i alkovesengen. Foruden jordemoderen var en hel del af landsbyens øvrige kvinder forsamlet for at overvære fødslen; der var dog ingen eller kun en lille traktement ved denne lejlighed. Et lille vers, som jordemoderen fremsagde for at lette fødslen, er kendt fra flere egne: *"Jomfru Marie, lån mig nøglerne dine, at jeg må åbne lænderne mine."*

Når barnet var født, blev et stykke af navlestrengen lagt til tørring. Hvis barnet senere fik krampe, blev et stykke af navlestrengen stødt til pulver og givet barnet i mælk. Efterbyrden blev af faderen gravet ned, i nogle egne på et hemmeligt sted udenfor huset, i andre egne under dørtærsklen inde i huset. Under alle omstændigheder var det vigtigt, at ingen dyr kunne få fat i efterbyrden og æde den, i så fald ville barnet dø. Man havde altså den opfattelse, at der var en tæt sammenhæng mellem barn og moderkage, også efter fødslen.

Inden barnet blev svøbt, skulle det *"favnes"* af faderen, og det blev sædvanligvis også straks signet. En formular, som skulle beskytte barnet, blev fremsagt over det af en gammel kone, som havde ry for at have *"kundskab og magt"* dertil. Også denne ældgamle skik holdt sig langt op imod vor tid på trods af, at det efter Danske Lov af 1683 var forbudt. Barnet blev nu klædt på; det fik ble og trøje på og blev derefter svøbt stramt ind i et langt, smalt stykke stof, en liste. Dette skete for at undgå, at ryg og lemmer voksede skæve. Oprindeligt svøbtes hele kroppen, senere var armene holdt frie af svøbet. Var barnet ellers sundt, holdtes det i svøb 2-3 måneder; et svageligt barn kunne være svøbt indtil 6-måneders alderen. Man brugte ikke som i dag forskellige farver til

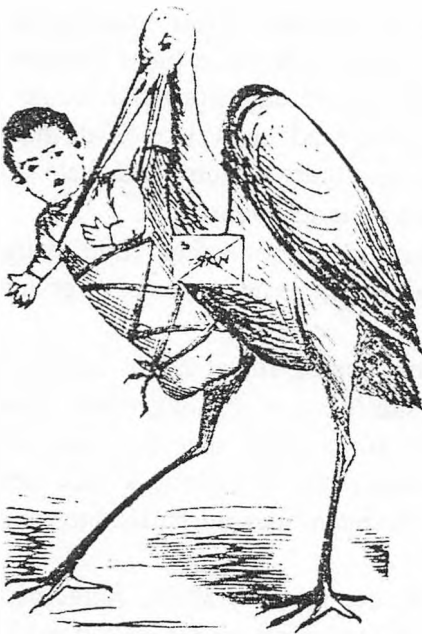
piger og drenge; derimod var der en forskel på huens snit; desuden havde drengehuen en påsyet roset i nakken, hvilket pige-huen ikke havde.

Den lille hedning.

Fra katolsk tid havde man den opfattelse, at barnet var født som hedning og derfor måtte beskyttes mod onde magter, indtil det ved dåben modtog den kristne kirkes velsignelse og da var udenfor de underjordiske rækkevidde. Denne opfattelse holdt sig helt op imod år 1800. Man frygtede, at det ondes anslag kunne føre til sygdom både på legeme og sjæl, ikke mindst var man bange for, at barnet kunne blive forbyttet med et troldebarn, en skiftning. For at afværge dette, beskyttede man sig på flere måder. Først og fremmest blev der slået kors over barnet, og det blev aldrig ladet alene i stuen. Døgnet rundt havde man lys tændt, og i vuggen anbragtes "*skærende stål*", oftest en stoppenål, en saks eller en kniv. Det var også brugt at lægge en salmebog i vuggen.

Moderen betragtedes som uren fra fødslen til første kirkegang og måtte ikke gå udenfor huset, hvilket kunne forvolde ulykker for andre, ej heller måtte hun lave mad m.v. til andre.

3-4 dage efter fødslen holdtes kvindegilde (konegilde, stumpegilde, barnetå, gode tider; der var mange navne), hvor bylagets koner kom og besigtigede den nyfødte. Ved disse kvindegilder blev der spist og drukket bravt. Alle de indbudte medbragte selv mad og drikke og barselskonen tilbragte gildet i sengen, somme tider i stiveste puds. De gode koner lavede alskens grove løjer med mændene, slog hatten af dem, de mødte, trak bukserne af de ugifte karle, skilte sågar hele vogne og slæbte dem op på mønningen (Malt Herred), alt

Træsnit på skillingsvise fra Strandbergs forlag i København

måske som en manifestation af kvindekønnet.

I finere familier tilbragte moderen barselsperiodens 6 uger indtil introduktionen liggende fuldt påklædt i den opredte seng, men på landet skete det ofte, at hun stod op og tog fat på arbejdet i huset, inden den første uge efter fødslen var gået.

Forberedelser til dåben.

Danske Lov af 1683 (2-5-6) bestemte, at barnet skulle døbes senest 8 dage efter fødslen. Af frygt for den tidligere omtalte forbytning var det dog i 1700-tallet almindeligt straks at lade børnene døbe hjemme af præsten, eller det blev bragt til præstegården for at blive døbt der. På landemoderne blev gentagne gange indskærpet, at det var forbudt at hjemmedøbe børn, medmindre det var tvingende nødvendigt, men det hjalp dog kun lidt. Ofte blev det hjemmedøbte barn dog fremstillet i kirken allerede den følgende søndag, så man kan tilsyneladende gå ud fra, at den faktiske fødselsdato ligger ret tæt på dåbsdatoen. En forordning af 27. juli 1771 frafaldt kravet om hurtig kirkedåb under hensyn til barnets liv og helbred i de kolde kirker. Samtidig tillodes det at vente med dåben indtil moderens kirkegang.

At barnet skulle døbes tidligt efter fødslen betød naturligvis, at moderen ikke kunne deltage i dåben. I stedet måtte hun blive hjemme og forberede barselsgildet, som blev holdt samme dag. Forberedelserne var mange. Først og sidst skulle der jo være mad og drikke til de mange gæster, og der kunne virkelig være mange. Indbydelsen gjaldt hele "*gildeslaver*", det vil sige slægten, bekendte og landsbyens folk.

Til gudmoder (udtrykket bliver almindeligt omkring 1800) valgtes ofte en ung pige, som endnu ikke havde født, gerne en søster eller anden nær slægtning.

Huemoderen, der "*stod hos*", var nødvendig for at holde barnets tøj, senere kun huen, under dåben. Der skulle være en diegivende kvinde blandt fadderne, for selv om moderen kunne være med i kirken, måtte hun ikke dér amme sit barn. Mange steder omtales denne kvinde derfor også som "*pattekone*". Somme tider var huemoder og pattekone samme person.

Endelig behøvedes et antal faddere, der primært skulle fungere som vidner. I den katolske tro kommer fadderne i åndeligt slægtskab med det døbte barn. Dette kunne lægge hindringer i vejen for eventuelle senere ægteskaber mellem de pågældende familier; man nøjedes derfor med 3 faddere. Efter reformationen gik der hurtigt præstige i antallet af faddere, ofte sås op til 20 af slagsen, men da en sjællandsk præst i 1592 havde

bedt 24 faddere og ladet spillemænd gå foran toget, måtte han dog indkassere en irrettesættelse fra biskoppen! Danske Lov (2-5-5) påbød, at kun 5 mænd og kvinder måtte indbydes til at være faddere, i praksis kunne der ofte være flere. Disse valgtes blandt familiens og omgangskredsens unge.

Navngivning.

Når der skulle vælges et navn, var det almindeligt at opkalde efter afdøde slægtninge. Således fik de første to drenge farfars og morfars navn, og de første piger opkaldtes efter farmor og mormor. Afdøde søskende kunne også opkaldes. Bag opkaldelsesprincippet lå vel nok en tro på sjælevandring, og at egenskaber kunne overføres fra den afdøde til den nyfødte, men det var samtidig en måde, hvorpå man kunne ære afdøde slægtninge. Man var dengang (måske mere end i dag?) meget bevidst om at være en del af et forløb; slægtens bånd strakte sig tilbage i fortiden, og at det også fortsatte i fremtiden, var vigtigt. I modsætning til de afdøde, opkaldte man ikke en endnu levende bedstefar, fx da dennes livskraft derved kunne svinde. Endelig kan nævnes, at hvis et ægtepar ikke ønskede flere børn, kunne de opkalde det sidst fødte efter sig selv. Man kan så prøve at studere sine egne optegnelser og se, om den sidst – eller næstsidste – skulle have fars eller mors navn.

Kristentøjet.

Inden barnet førtes til kirke, blev det iklædt det fine kristentøj. Dette bestod af en trøje og en hue – én facon til drenge og en anden til piger – samt et smukt forarbejdet svøbeliste eller en kristenpose. Kristenposen havde nogle steder omtrent barnets længde, andre steder kunne det være en meter eller længere. Kristentøjet blev pyntet med silkesløjfer, rosetter og bånd; bortset fra, at man nogle steder fra den katolske tid lagde noget symbolsk i den højrrøde farve, var der ingen bestemte regler for farveanvendelse. Hvis man ikke selv i familien havde kristentøj i arv, eller fik det foræret af gudmoderen, kunne det lejes hos præste- eller degnemadammen.

I tøjet fik barnet syet en ubrugt stoppenål til beskyttelse på vejen til kirken samt en lykkeskilling og eventuelt et stykke brød, så det aldrig senere i livet kom til at mangle penge eller mad. I begyndelsen af 1800-tallene vandt en kort, kulørt dåbskjole indpas, samtidig med at barnet fik armene fri af svøbet. Omkring 1880'erne begynder man at anvende den lange, hvide dåbskjole, som vi kender den i dag.

Dåben.

Alt var nu klar til dåbsfærden. Barnet skulle bæres over rensende ild på vej ud af hjemmet, og faderen kunne række barnet op til gudmoderen på vognen med ordene: *"Her har du et hedensk barn, bring mig et kristent tilbage!"* Kun forældrene og gudmoderen kendte endnu barnets kommende navn, ja, gudmoderen havde endda kun lige fået det hvisket i øret for et øjeblik siden.

Mange af barselsgæsterne var mødt til frokost tidligt om morgenen; den var nu overstået og det lange vogntog satte sig i bevægelse mod kirken. Ofte bestod frokosttrakterementet af varmt øl med klumper af sigtebrød i, og det skete, at et og andet mandfolk havde lidt vanskeligt ved at holde sig oprejst i vognen, når den skrumplede hen ad de ujævne veje.

I den katolske tro skulle den urene, ikke-kristne natur, som var i det udøbte barn, drives ud, inden det fik lov til at komme ind i kirken. Luthers lære betragtede ikke barnet som hedensk, endstige besat af djævelskab; alligevel var exorcisme en del af dåbsritualet. Indtil 1783 startede dåben med ordene: *"Far her ud, du urene ånd og giv den hellig ånd rum!"*

Efter uddrivelsen fulgte selve dåbsritualet i stort set samme form som i dag. Præsten læste fra Markus-evangeliet, hvor Jesus siger, at Gudsriget skal tilhøre børnene. Fadervor blev bedt, mens fadderne knælede. Trosbekendelsen blev fremsagt; derefter gik præsten med fadderne hen til døbefonten. Den tid, hvor hele barnets krop sænkedes i vandet, var i 1700-tallene længst forbi. Efter dåben en bøn og sluttelig en formaningstale til fadderne om deres pligt til at sørge for, at barnet blev oplært i den kristne tro.

Efter dåben blev der ofret. Mens en salme blev sunget, gik man op til alteret og lagde penge i en skål til præst og degn. Først gik gudmoder og huemoder, derefter moderen – hvis hun var til stede – sammen med den kvinde, der fulgte hende, og til sidst det øvrige følge. Ofringen foregik efter et nøje fastlagt ritual; de unge, uøvede piger kunne let komme til at begå en fejl, hvilket omgående udløste hvirken og fnisen nede i stolene, mens den stakkels pige blev blodrød. De små skillinger, der blev ofret, fyldte ikke meget i degnens slunkne kasse, og en vittig skomager udbrød engang: *"Der skal 24 stærke karle til at bære en rigsdaler til alteret, og så slæber de endda, så de er både vinde og skæve!"* Efter ofringen gik man nogle steder omkring gudmoderen og lagde et par skillinger på den lilles bryst. Ellers fik barnet ingen dåbsgaver.

Barselsgildet.

Når følget kom hjem fra kirken, mødtes det udenfor huset af spillemænd. Før nogen anden kom ind i huset, bar faderen det nydøbte barn ind. Derefter blev der budt til bords, barselsgildet eller barselsøllet kunne tage sin begyndelse. Man fik grød og efter den klipfisk; var man uheldig at være den, som skafferen (gildets dirigent) fik drejet fiskens hale hen imod, kunne man være sikker på en byge af vittigheder, for den, der blev peget på, var udset til at være vært ved næste barsel!

Festen fortsatte med forskellige aktiviteter mellem de mange måltider. Der var sange og taler, ind imellem var man en smut inde hos naboen, som gerne ville vise kisternes indhold frem, dyrene på markerne inspiceredes, man spillede kort og snakkede. Omsider begyndte dansen; den første blev danset af gudmoderen med den lille i armene, derefter fortsattes hele natten kun afbrudt af måltider. Næste dag fortsattes festen, og nu var tjenerne fra dagen før også med. Et barselsgilde kunne vare 2–3 dage, men så var barnet også behørigt optaget i både det kirkelige og det sociale lag.

Moderens indledning.

Som tidligere nævnt blev kvinden betragtet som uren og hedensk, når hun havde født. Denne opfattelse er jødisk og stammer helt tilbage fra det gamle testamente, men blev overtaget af den katolske kirke. Som Jomfru Maria gik i templet den 40. dag efter nedkomsten, skulle enhver kvinde, der havde født, ledes ind i kirken – og menigheden – påny. I den katolske kirke bliver kirkegangskonen stænket med vievand, og hun får rakt et tændt lys. Efter at have ofret ved alteret, var hun ren og kunne igen betragtes som et medlem af menigheden.

Efter reformationen bibeholdt man indledelsen i kirken, men uden de hedenske elementer. Moderen kom til kirken ledsaget af én eller flere kvinder. De satte sig i våbenhuset, og mens den første salme blev sunget, gik præsten ud og talte til kvinden om at takke Gud for det barn, hun havde fået. Derefter fulgte kvinderne præsten ind i kirken og satte sig efter at have lagt en skærv i fattigbøssen.

Også her spillede overtroen en stor rolle. Når kvinden forlod hjemmet på vej til kirken, skulle hun træde over rensende ild, oftest blot en glød på dørtærskelen. Så længe hun var uren, var der fare for hende selv, og hun udgjorde selv en fare for andre. Faren bestod først og fremmest i, at barselskone, ligesom sit barn, var et let offer for "*de underjordiske*", hun kunne blive "*forgjort*". Dette kunne afværges med ild, kors og stål. Måske var dette også grunden til, at der var så mange koner forsamlede

En mors indledning. Maleri af Christens Dalsgaard, 1860, Randers Museum.

ved fødslen, simpelthen for at have kontrol med, at der intet unormalt fænomen forekom.

Barnløse kvinder – troede man – havde en chance for at blive gravide, hvis de rørte ved præsten, eller endnu bedre, trådte ham i hælene, når han ledte barselskone ind i kirken.

I begyndelsen af 1700-tallet pressede de højere stænder på for at få afskaffet indledelsen. Ved reskript af 22. november 1754 blev det gjort helt frivilligt, om man ville lade sig indlede; præsten skulle dog forrette handlingen, hvis det ønskedes. Fra omkring 1800 var introduktion ikke længere almindeligt i købstæderne, men nogle steder på landet holdt den sig helt ind i vort århundrede. I forbindelse med introduktionen blev der holdt et – mindre – kirkegangsgilde.

Uægte børn.

Selv om trolovelsen ansås for at være den handling, der indledte ægteskabet, lagde man dog vægt på at få vielsen overstået, inden det første barn kom til verden. Hore- og slegfredsbørn blev på landet først døbt, når der var ofret efter de ægtefødte, og der blev ikke ofret efter de uægte børn. En kvinde, der havde født udenfor ægteskab, måtte ikke introduceres i kirken, i hvert fald ikke før, hun havde stået offentligt

skrifte. En sådan mor levede i stor skam; det var svært at finde faddere til hendes barn, og hun blev i det hele behandlet som en udstødt. Når kvinden skulle stå offentligt skrifte, måtte hun først stå foran kirkens dør med tilhyllet hoved, og det var da tilladt enhver at spytte på hende. Ofte måtte hun også selv bære sit barn til dåben, hvis hun ikke kunne få andre til det, og da kunne der også blive spyttet efter hende på vej op ad kirkegulvet.

En forordning af 8. juni 1767 ændrede straffen for lejermål fra offentligt skrifte til 8 dage på vand og brød, hvilket dog ikke blev idømt, hvis hun blev gift før barselsfærden. Der var dog også nuancer i disse tilfælde; var det en tjenestepige, der kom galt afsted, og karlen ellers var hende tro, "*agtedes det ikke for synd af andre end præsten.*" Ved forordning af 13. juni 1771 ophævedes al forskel mellem ægte og uægte børns dåb – på papiret!

Dødfødte og døde barselskvinder.

I Danske Lov 1683 indskærpedes den hidtidige praksis, at intet barn måtte døbes, før det var født; men endnu i 1762 kunne det ske, at en præst blev hentet for at døbe et ufødt barn.

Døde kvinden uforløst, blev hun begravet med de ting, der var nødvendige for at gennemføre forløsningen. Lærred, nål og tråd, sakse, brød og andre madvarer, og også offerpenge til indledelsen. Dette var meget almindeligt, i hvert fald i midten af 1700-tallene. Næste gang en kvinde blev indledt, blev hun fulgt i kirken af den afdøde, hvis penge kunne findes i offerskålen efter gudstjenesten – påstod man.

Når den døde kvinde skulle begraves, brugte man nogle steder som renselsesritual at vende hendes kiste tre gange foran alteret.

Som nævnt i indledningen er barslen og dåben et stort emne med mange aspekter, hvoraf mange ikke – eller næsten ikke – er blevet berørt her.

Sluttelig kan nævnes, at de fleste eksempler i artiklen omhandler bondefamilier. Der har naturligvis været standsmæssige forskelle, såvel opad til degne og præster, som nedad til husmænd og daglejere for ikke at tale om fattigfolk. Én forskel var, at jo mere velstående folk var, jo flere børn avlede de. Bønder fik således flere børn end husmænd.

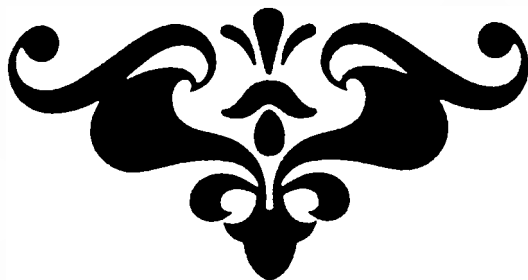
Der var også forskelle i selve dåbshandlingen, fx holdtes der alenlange taler ved de riges barnedåb og slet ingen ved de fattiges, og biskop

Brorson i Aalborg klagede i 1737 over, at der brugtes forskellige salmer ved borger- og bønderbørns, fattiges og riges dåb.

Men – rig eller fattig, høj eller lav: indtil grundloven i 1849 blev alle døbt!

Anvendt litteratur:

Ulla Kjær og Poul Grinder Hansen: *Kirkerne i Danmark*, Kbh. 1989.
– Marie Christophersen: *Fra Hedeboegnen*, Kbh. 1923. – Axel Steensberg: *Dagligliv i Danmark 1720–1790*, Kbh. 1982. – *Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk*, Århus 1991. – H.F.Feilberg: *Dansk Bondeliv*, Kbh. 1952. – Hanne Frøsig: *Nyfødt*, Nationalmuseet, Kbh. 1968. – *Kirkehistoriske Samlinger*, 5.rk bd 1, Kbh. 1901–03. – Minna Kragelund: *Folkedragter*, Kbh. 1978/1989. – J.S.Møller: *Fester og Højtider i Gamle Dage*, bd. 1, Holbæk 1929. – *Den Danske Kirkes Historie*, bd. IV, Kbh. 1951.

"Adam Smith"

– en dansker på Påskeøen

af W. W. Schuhmacher

En lille stenet og træløs trekant, kun 25 km på den længste led, udspændt mellem tre for længst udslukte vulkaner – *Påskeøen* – verdens mest isolerede ø: 3800 km fra moderlandet Chile; det nærmeste beboede sted, Pitcairn ("*Bounty-øen*"), ligger 2000 km mod vest. (Øen er bl.a. berømt for sine kolossale statuer, de såkaldte *moai*, hvis oprindelse stadig er usikker; ifølge Thor Heyerdahl er "*stenhuggerne*" kommet fra Sydamerika, mens den etablerede videnskab sætter dem i en polynesiske sammenhæng.)

Påskeøens kæmpestore ansigter udhugget i sten. Efter Thor Heyerdahl's *AKU-AKU*

Da den franske forfatter Pierre Loti i 1872 kom til "*Verdens Navle*" – som de polynesiske indbyggere kalder Påskeøen – stødte han også på

en "gammel dansker" ved navn Adam Smith (tillige "Smitt"). Manden var kommet hertil fra Tahiti i 1870, og han havde sikkert haft god grund til at ændre lidt på sit navn... Danskerens rigtige navn var *Christian Schmidt*, født i Flensborg i 1846 (han kunne derfor ikke betegnes som "gammel" i 1872); han havde giftet sig i Chile med Mercedes Sales (født i 1854?).

I 1869 forlader han Chile om bord på et skib til Tahiti; året efter kommer han til Tuamotu-gruppen, hvorfra han samme år sejler videre til Påskeøen, der bliver hans opholdssted til 1875.

Det siges, at øens daværende guvernør – en franskmand ved navn Jean Baptiste Dutrou-Bornier – ikke lod det tyske skib (som Christian Schmitt var kommet med) sejle videre grundet den tysk-franske krig. (Øen blev først i 1888 chilensk.)

Med den indfødte "*vahine*" Renga Hinga får Christian Schmidt to døtre, Cecilia og Sofia (Sophie), der ikke har faderens, men moderens navn. Det siges, at danskeren er far til 14 børn; de resterende må derfor også stamme fra hans chilenske kone, der senere må være kommet til Påskeøen, idet hun havde en "affaire" med ovennævnte Dutrou-Bornier, inden denne blev myrdet af de indfødte på Påskeøen.

Datteren Sophie ledsager faderen, da denne i 1875 tager til Mangareva (Gambier-øerne) og senere til Tahiti. Hun gifter sig her i 1889 med Gustav Carlsson, en svensk kaptajn. De får tre børn, og sønnen Louis, født i 1897, bliver også kaptajn og senere havnemester i Papeete, Tahitis hovedstad.

Christian Schmidt var i 1880 flyttet til øen Rikita i Mangareva-gruppen, hvor han forbliver til sin død i 1910. Han lever videre i sin dagbog (som Pierre Loti allerede havde kigget på i 1872), og som hans efterkommere på Tahiti synes at have i deres besiddelse.

For oplysninger vedr. Christian Schmidt og hans pårørende takker jeg Padre Louis B. Riedl, Parroquia "Santa Cruz", Påskeøen (Islade Pascua), og dr. Bengt Danielsson, Papehue, Tahiti. En tidligere beskrivelse af danskerens liv er kommet i *Rapa Nui Journal* (Los Osos, CA) 4, 4, 1990/91.

En slægtshistorie tager form.

af Kit Bisgård.

Kimen til det følgende blev lagt i 1975, da jeg var til min farbrors 75-årsdag i Mejrup ved Holstebro. Min halvfætter, Viktor Hedegård, som har sin slægtsgård Store Hedegård i nobosognet Borbjerg, inviterede mig til at se sin "museumssamling" af gamle breve og effekter, som hans let handicappede farbror, der havde levet hele sit liv på gården, havde våget over og holdt sammen på gennem et helt liv. Nu lå alle brevene fint sorteret efter afsendere og forsvarligt opbevaret i et brandsikkert arkivskab.

To år efter – da jeg var til min farbrors begravelse – forærede Viktor mig et skrift, han havde forfattet i anledning af, at hans gård havde været i slægten i hundrede år. Da det viste sig, at skriftet ikke blot indeholdt gårdens historie, men også et kapitel om Viktors fars søskende, fætre og kusiner samt hvad han tilfældigt vidste om deres efterkommere, var jeg ikke sen til at alliere mig med ham. Jeg havde nemlig i flere år tumlet med tanken om at lave en slægtsfest for efterkommere efter min farfars forældre, *Christen og Ane Dorthe Bisgaard fra Vester Bisgård i Borbjerg.*

Den første slægtsfest løb af stabelen en dag i eftersommeren 1979 og blev en stor succes. Der var 114 deltagere, og der blev sunget adskillige sange forfattet til lejligheden. Alle havde medbragt store fotografier, der blev hængt op, og Viktor havde arrangeret en udstilling fra sit museum, så der var nok at studere.

Christen og Ane Dorthe Bisgaard havde 6 børn, men kun de fire ældste fik børn. Vi havde allerede i 1978 samlet to efterkommere af hvert af de 4 børn, der fik børn. Denne lille komité arrangerede festen, der fandt sted i sognegården i Borbjerg.

Ved den anden fest i 1983 blev der lagt et adskillige meter langt stykke papir frem med navnene på alle efterkommerne.

Herefter gik jeg for alvor i gang med at lave en ordentlig efter-slægtsbog og at kaste mig over slægtsforskningen, da jeg skønnede, at vi måtte kunne komme længere tilbage, end Viktor var kommet.

Vi har haft slægtsfest både i 1987 og i 1991, stadig store succeser, men dog ikke med så mange deltagere som de første gange. Ved festen i 1991 havde en af mine halvfætre og hans niece lavet et gevaldigt flot

slægtstræ på 2,4 m. Det bestod af en masonitplade, på hvilken mindre stykker grøn karton var sat fast. Derpå var der et passende antal brune grene, og den nederste del bestod af brune rødder. Hvide sedler med navne og årstal på hver eneste af de ca. 450 efterkommere og 75 forfædre var limet fast på rette sted. Det siger næsten sig selv, at træet vakte enorm opsigt og blev studeret meget grundigt, og vi tror, at det bidrog til, at nogle medlemmer af familien blev mere slægtsinteresserede. Efter festen blev kartonstykkerne pillet af og lagt i en stor æske, så de kan bruges ved følgende fester, og den store plade fik plads i Viktors lade.

Jeg er nu så småt i gang med at lægge sidste hånd på min slægtsbog. Den har nok kun kunnet blive til noget, fordi jeg har anskaffet et tekstbe-handlingsanlæg. I virkeligheden bliver man jo aldrig færdig med en slægtsbog og er derfor nødt til at sætte en tilfældig skæringsdag.

Jeg har tænkt mig at bygge slægtsbogen således op:

1. Forord, hvor jeg bl.a. forklarer opstillingsmåden.
2. En summarisk slægtstavle på én side over de første 4 generationer efterslægt, de 2 sidste generationer kun med efternavne, fx
B: Ane Bisgaard --
C: Niels Hedegaard --
D: Hedegaard --
E: Hedegaard Olesen (alle Niels Hedegaards børn har jo efternavnet Hedegaard, og hans eneste datter blev gift Olesen, så hendes børn har efternavnet Olesen) (I generation C har jeg her kun skrevet det sidste af Ane B's 8 børn).

3. Efterkommernes navne i kronologisk rækkefølge og med signatur.

Jeg synes, at dette system, som jeg ikke selv har fundet på, er genialt med hensyn til oversigt. Lad os tage ovennævnte Niels Hedegaard som eksempel. Han har nr. 1-8, idet han var søn af den ældste i generation B og selv nr. 8 i generation C. Den sidste i generation C har 4-32, idet mine oldeforældre fik 32 børnebørn, og deres 2 yngste børn fik jo ingen børn.

I generation D har den sidste nummeret 4-28-69, da der var 69 oldebørn. I generation E har den sidste nr. 4-28-68-162, da nr. D69 ikke har fået børn. Man kan legende let se, fx hvor mange børnebørn Niels Hedegaard har fået ved at se under generation E under 1-8. Den første her har nr. 1-8-12-31: Niels Ivan Hedegaard, og den sidste har 1-8-17-52: Bent Hedegaard. Niels har altså fået 22 børnebørn.

Systemet er desværre ikke godt, når vi kommer til de generationer, der endnu ikke er afsluttet, så her har jeg givet børnene et nummer i børneflokket. Nr. 1-8-12-31, Niels Ivans ældste barn har altså

følgende betegnelser: 1-8-12-31-1 videre til hans femte barn 1-8-12-31-5. Jeg har her sat det sidste tal i kursiv.

4. Et kort over egnen omkring Borbjerg. De 75 aner, jeg har fundet, havde allesammen gårde i sognene omkring Borbjerg, så jeg kan få næsten alle gårdene med på et enkelt kort. Jeg har slået en kraftig ring om hver gård.
5. Lidt statistik over anernes alder ved død samt over deres navne.
6. Anetavle på et A3 ark, som er foldet.
7. Beretninger om hvert anepar, begyndende med de ældste.
8. Alle arkivalierne kronologisk ordnet for hvert par. (Dette fylder uforholdsmæssigt meget, så jeg regner med, at det ikke skal med i så mange af bøgerne. Der er sikkert en del, der godt vil nøjes med beretningerne. Jeg kan jo forhøre mig, når jeg tager imod bestillinger.)
9. Beretning om stamforældrene Christen og Ane Dorthe Bisgaard.
10. Uddybende opstilling over alle efterkommere, generationsvis og med numre som i 3, men nu med 5 spalter:
 - a. anenummer,
 - b. navn, fødsel, evt. bryllup, evt. død,
 - c. ægtefælles navn, fødsel, evt. død, antallet af børn,
 - d. navnene på forældre og svigerforældre, så vidt muligt kvindernes pigenavn. Evt. tilholdssted, hvis de ikke er flyttet meget rundt,
 - e. anmærkninger, fx fødested, stilling og lignende.
11. Fotoer af generation A, B, C,

Jeg har lånt fotoerne, mange af dem er familieopstillinger, hvor generation D er med som børn. Jeg har så fået taget et rastefoto af dem. Det kan udmærket bruges som forlæg i en god kopimaskine og koster ikke meget. Et A4 ark koster 5-6 kroner og kan jo rumme flere fotoer.
12. Beretninger om alle i generation B og C.

De skrives af efterkommere af hver gren, og det er noget af et heste-arbejde at få dem indkradset. Alle har lovet at komme med et bidrag, og nogle har været fyr og flamme og skrevet op til 10 maskinskrevne sider, mens andre har sendt en lille halv side. Jeg mangler stadig mange bidrag, og jeg er ved at være fleres dårlige samvittighed, når jeg ringer og spørger, hvordan det går. De fleste er heldigvis i fuld gang og gør altså meget ud af det. Men jeg har opdaget, at det er nødvendigt at holde folk i ørerne en gang imellem.
13. Bilag. Uddrag af gamle breve og et enkelt langt brev, skrevet i Bisgaard i 1884 af B4. Aftryk fra en beretning i Hardsyssels Årbog 1912 om en bror til Christian Bisgaards mor. Uddrag af en stil om en

meget spartansk juleaften, skrevet af B1 Ane Bisgaards mand, Peter Hedegaard. Hans mor var søster til Chr. Bisgaard.

14. Christen og Ane Dorthes aner alfabetisk med årstal, anenummer og gård.
15. Alle efterkommerne og deres ægtefæller eller partnere alfabetisk. Når jeg når så vidt, skal der sættes et sidetal på personerne i 14 og 15.

Jeg havde egentlig tænkt mig, at det hele blot skulle sættes i et ringbind, men ved slægtsfesten i 1991 syntes flere, at jeg måtte ofre en indbinding, så der var samling på det. Så vil bogen jo nok komme til at koste nogle hundrede kroner, men jeg har forstået, at de professionelle slægtsforskere rask væk tager 5-6000 kroner for et eksemplar, og så bliver dette alligevel billigt. Det bliver jo også mere personligt med de mange individuelle beretninger.

Hans Olesen og Bodil Jensdatter

af Jytte Sørensen

Danmark regeres i 1813 af Frederik VI, der har stillet sig på Napoleons side mod det meste af Europa. Men på den lille ø Endelave, som ligger i Kattegat uden for Horsens Fjord, gøres der klar til bryllup mellem Anne Margrethe Andersdatter og hendes fætter Ole Jørgen Jensen. Anne var fyldt de 30 år, da hun giftede sig med den 24-årige Ole, og de ventede deres førstefødte.

Det blev min tip-oldefar, der da så dagens lys den 21. okt. 1813, og han blev dagen efter hjemmedøbt og kaldt *Hans Olesen*.

Napoleon er blevet besejret og Danmark står ene mod hele Europa. I december undertegnes våbenstilstanden og krigen er forbi! Det bliver hårde tider. Danmark går fallit og statsbankerotten er en kendsgerning. Efter 450 års samhørighed må vi afstå Norge til Sveriges konge.

Det er et andet og mindre Danmark, som Hans kommer til at vokse op i, men det der får mest indflydelse på hans hverdag, er den nye skolelov, der påbyder tvungen skolegang fra det 7. til det 14. år. Måske har han også mærket til skolernes pligt til at "*øve hustugt*" det vil sige navnlig med riset.

Der er landbrugskrise, og det går kun svagt fremad. Hvorledes det påvirker familien på Endelave, hvor der nu er 5 børn, er svært at sige. Det vides ikke, om faderen ernærer sig af landbrug eller fiskeri, ej heller hvornår han dør, men det er før 1834, for da er moderen enke og væver-ske. Han er ikke indført i kirkebogen som død, og der er intet skifte. Måske er han druknet under fiskeri og forsvundet ?

Efter at Hans bliver konfirmeret i Endelave kirke i 1828, tager han samme år til Schjolde, ca. 9 km fra Horsens, som tjenestedreng. Det er nok ikke livet for en dreng, der er opvokset med hav til alle sider og i 1834 er han skibsdreng og 1840 sømand på Endelave. I 1846, da han gifter sig som 32-årig, er han skibsfører. Han må have klaret sig godt, for omkring 1843 lader han sig fotografere på et daguerreotypi.

Pigen, som Hans gifter sig med, er *Bodil Jensdatter*. Hun blev født 23. nov. 1819, som et af de sidste børn af Jens Jørgensen og Maren Rasmusdatter i Skiffard på Djursland. I 1814 og 1816 benævnes hendes far som

gårdmand og smed, men med krigstider, måske sygdom eller en ulykke, er han ved Bodil's døb indsidder.

Dåben fandt sted i Tøstrup kirke på Djursland, en lille romansk landsbykirke med hvide vægge og loft. Da man i 1984 begyndte en restaurering dukkede en 400-årig billedverden frem bag flere lag kalk. Kalkmalerier så smukke og velbevarede, at de er uden sidestykke i Europa. Der ville have været noget at se på for familien, der hver søndag sad bænket i kirken, hvis malerierne allerede dengang havde været frilagt.

Da Bodil er 4 år, dør faderen, og hendes ca. 34-årige mor gifter sig ikke igen, som ellers var skik og brug, efter endt sørgeår. Hun flytter derimod hen til en enkemand og hans børn. Hun må have været en stærk kvinde, for sladderer har sikkert gået i det lille samfund.

Bodil passer sin skole og bliver konfirmeret i 1834, med gode kundskaber og opførsel. Efter 15 år som enke gifter moderen sig med enke-manden i 1839 og præsten bemærker: "Har levet sammen uden ægteskab i adskillige år."

I 1843 forlader Bodil Skiffard og tager til Århus, og det er nok her hun møder Hans fra Endelave. Da hun bliver gravid, gifter de sig i Århus Domkirke i 1846.

I 1848 falder enevælden, og der er uro i hertugdømmerne, idet Slesvig-Holsten ønsker optagelse i det tyske forbund. Oprøret bryder ud i Holsten og den danske hær går over Kolding Å. Da de danske tropper lider nederlag ved Slesvig besætter den preussiske hær Jylland til Århus! Et rygte om, at slesvigholstenerne har sluppet *slaverne* (tugthusfangerne) i Rendsborg ud, vækker panik i Jylland, og befolkningen bevæbner sig med alt, hvad de kan få fat på. Bodil og Hans har ligesom alle de andre haft mange søvnløse nætter.

Krigen fortsætter de næste 3 år, og det er strenge tider for landet. Men livet går trods alt videre, og børnene kommer i hastig rækkefølge – 7 ialt – heraf et sæt tvillinger.

Da den yngste er 4 måneder, dør Hans i 1857, 48 år gammel. Han er formand for dragerne på Århus havn. Bodil anmoder om at sidde i uskiftet bo med sine 7 ukonfirmerede børn. Det bevilliges, samtidig bemærkes det: at *boet er i så modelig forfatning, at intet udleveringsgebyr bør beregnes.*

Bodil er 37 år, med 7 børn! Er hun nedbøjet af sorg? Er hun lettet? Er hun bange for fremtiden? De sociale hjælpeforanstaltninger er fattighuset, hvis man ikke kan klare sig selv og sine. En ting er sikkert: familien skal have mad og tøj på kroppen.

Hvad er det, der nu sker? I august betegnes deres bo som "modeligt", men 1 måned efter underskriver Bodil en købekontrakt: for 2000 Rigsbankdaler køber hun en 3-fags, 1-etages bygning til gaden med dobbelt kvist og et baghus med grund i Mindegade 17! 600 Rbd. betales med det samme! Hvem er det, der hjælper hende? Hvor får hun pengene fra? Et halvt år efter tinglyses en panteobligation med 400 Rbd. til Århus Domkirke og 1200 Rbd. til bagemester Frydensberg.

Et barnebarn fortæller mange år efter, at Bodil drev et mindre spise- og logihus fortrinsvis for søfolk. Det er måske tiden her hun mindes på sin 90-års dag, da hun til avisen fortæller: *"Dengang da lærte man at bestille noget. Jeg havde husholdning for 16 personer og var alene om alt, og så måtte jeg endda hente vand fra en af de to pumper, der lå der, hvor nu hotel Skandinavien ligger."*

Mange folk er gået ind og ud af det hus, og måske er det her, hun møder den 14 år yngre sømand Peter Mortensen Pedersen, med hvem hun bliver gravid. De gifter sig i 1861, Bodil højgravid, men pigen dør udøbt af pludselige kramper. De næste 2 år føder hun 2 drenge. Hendes nye mand løser et halvt år efter vielsen borgerskab som værtshusholder.

Krigen i 1864, med tabet af Sønderjylland og Als, bliver fulgt med bange anelser og gør et dybt indtryk på alle danske, også på værtshusholderen, som er født på det nærliggende Ærø.

Bodil og Peter er gift i 30 år og driver sammen beværtningen indtil han dør i 1893. Bodil er 74 år, men fortsætter arbejdet. Senere træder deres ældste søn til og bestyrer det hele. Bodil er stadig åndsfrisk, da hun fylder 90 år og følger med i alt. Børnebørnene husker, at hun hver eneste dag stod med bar overkrop og vaskede sig i koldt vand ude i gården.

Kort før den 1. verdenskrig bryder ud, dør Bodil 94 år gammel efter et langt og arbejdsomt liv.

En folketælling fra 1660

af Jens V. Olsen

Forleden dag fik jeg et brev fra en slægtsforskerkollega, der kender min interesse for Fur. Da jeg læste brevet, løb det mig koldt ned ad ryggen – det er en fornemmelse, som I sikkert også har oplevet, når man pludselig ser løsningen på et kompliceret problem.

Jeg troede ellers, at jeg gennem mine mange års arbejde med indsamling af kildemateriale om Fur havde udtømt de fleste muligheder. Jeg vidste dog, at der eksisterede en skattemandtal fra 1660, som jeg endnu ikke havde fundet på arkiverne.

Det drejer sig om en Kongeligt Paabuden Kopskat (det vil sige personskat) på *Mand- og Quindekøn, gamle og unge til afregning juleaften 1660*. Jeg havde for mange år siden set den omtalt af Svend Aakjær i hans artikelserie "*Fly Gaarde*". Her kalder han den "*Mandtal paa Kopskat 1660*" (Rigsarkivet: "*Mandtals-Regnskab paa den til Sivert Brokkenhus indbetalte Hovedskat til Jul 1660 fra Aalborg og Viborg Stifter (udtagne af Lensregnskaberne)*"). Med udgangspunkt i denne omtale, har jeg flere gange forespurgt på både Rigsarkivet og Landsarkivet i Viborg; men helt uden resultat, ingen kendte den – indtil forleden dag.

Min hjemmelsmand skrev helt uopfordret, at han havde en kopi af "*Brockenhuus' kopskat 1660*" fra Sallingområdet – og så fik jeg straks fat i telefonen, for at høre hvad denne mandtal egentlig indeholdt, og fik et par dage senere en kopi af listerne fra Fur og Selde.

Mandtallen findes i Rigsarkivet i den særlige gruppe, der hedder "*Militære regnskaber 1545-1763(99)*" og har arkivnummer: IV. d. 40. e.

Anledningen til skatten er selvfølgelig landets store udgifter i forbindelse med krigen med Sverige, hvor "Gøngehøvdingen" – Svend Poulsen – er en af de aktuelle personer. Det, der gør mandtallen særlig interessant for os slægtsforskere, er dog, at det er den første ekstraskat, der omfatter hele befolkningen, både mænd og koner, børn, tjenestefolk og logerende – og i mange tilfælde er de alle nævnt ved navn i mandtallen. Landbefolkningen skulle betale 8 skilling for hver eneste person i husholdet.

De ekstraskattemandtaller, der findes indtil 1650-erne og videre fra 1672 og frem er ikke nær så omfattende; her er det kun enkelte persongrupper, der er skattepligtige, og det er oftest kun familieoverhovedet, der er nævnt ved navn.

Udsnittet nedenfor viser, hvorledes mandtallen fra Fur er opbygget med de enkelte hushold, hvor der er separate kolonner for manden, kvinden, sønnerne, døtrene og til sidst tjenestefolk og logerende.

Mænd:	Udgifter	Sønner	Døtre	Tjenestefolk og logende	
5. Niels Engkjær	Anna Nielsd.			Anna Jørgsd.	2
4. Jørg Nielskjær	Maria Nielsd.			Anna Jørgsd.	4
7.	Jørg Nielskjær	Christen Nielsd.	Maria Nielsd.	Maria Nielsd.	4
3. Jørg Nielskjær	Maria Nielsd.			Maria Nielsd.	3

Udsnit af mandtallen 1660 (formindsket)

Et sammenhold med andre kilder viser, at mandtallen for Fur (og den for Selde i Nordsalling) er næsten komplette, hvad angår mænd og koner, idet dog næppe alle børn er medtaget. Man kan tænke sig, at præsten har undladt at nævne børn i de mindrebedidlede familier.

Den bevarede liste er lensskriverens samlede afskrift af præsternes indberetninger. Det ses af, at der er benyttet samme skrift i listerne fra Skivehus Len, og de enkelte sogne følger efter hinanden på de samme blade. Da det er en afskrift, kan der forekomme fejl og misforståelser; men min vurdering er dog, at der er meget få direkte fejl.

Mandtallen er så detaljeret, at jeg vil sammenligne den med en folketælling. Derfor er den af så stor betydning, især i et tilfælde som Fur, hvor kirkebogen først begynder med fødsler fra 1690. I mit eget tilfælde fandt jeg otte nye kvindelige aner og fik bekræftelse på tre andre. Endvidere har listen givet bekræftelse på en del teorier; men giver selvfølgelig også anledning til en række nye. Alt i alt er der tale om en væsentlig styrkelse af den genealogiske viden om slægterne på Fur før kirkebogens start og helt tilbage til 1600-tallets begyndelse.

Der er selvfølgelig en række problemer omkring anvendelsen af en

sådan kilde. Der er ingen stedsangivelse ud over sognenavnet, og der er ikke angivet noget om personernes alder.

Et endnu uafklaret spørgsmål er, hvorvidt der er bevaret mandtaller fra hele landet, eller om det kun er Aalborg og Viborg stifter, der er bevaret – det skal afklares ved et kommende besøg på Rigsarkivet.

Desværre ser det ud til, at en del sogne mangler helt, og ikke alle er lige så detaljerede, som Fur og Selde. Af en maskinskreven indholdsfortegnelse over sognene i Salling ses, at der mangler lister fra 10 ud af 37 sogne. Mærkværdigvis mangler fx Aasted, der er anneks til Selde, og derfor havde samme præst.

Mit budskab med denne artikel må være – ud over at give oplysning om en vigtig kilde – også at fortælle, at man skal forfølge ethvert spor. Selv "gamle og garvede" slægtsforskere kan blive glædeligt overraskede.

Efterskrift.

Et besøg på Rigsarkivet har bekræftet, at mandtallen dækker en stor del af landet. De jyske landsdele er mest ukomplette, idet vi helt mangler Midt- og Vestjylland. Mandtallerne for København, Sjælland og Lolland m.m. samt Fyn er ret komplette. Generelt kan dog siges, at ikke alle mandtallerne har navnene på koner og børn med.

Note:

I artiklerne om *Fly Gaarde*, der er trykt i *Skivebogen 1919–22* beskriver Svend Aakjær, hvorledes han igennem brug af en lang række forskellige kilder opbygger en landsbyhistorie fra nutiden og tilbage før år 1600.

I *Fortid og Nutid* (bd. 4, 1923) har Svend Aakjær skrevet: *Dansk Landsbyhistorie 1844–1600*. Det er en kortfattet praktisk vejledning byggende på erfaringer fra Fly Gaarde, og som kan anbefales enhver slægtsforsker, der har forfædre på landet. Her opregnes en lang række utraditionelle kilder af almen betydning.

Sidstnævnte artikel er genoptrykt i "*Lokalhistorie – Rigshistorie*", udgivet 1967 af Dansk Historisk Fællesforening.

Et selvmord

af Karna Hansen

I en studiekreds havde jeg fået til opgave at undersøge, hvad man kunne finde i amtsarkiverne. Jeg valgte året 1863 for Holbæk amt, da jeg i kirkebogen havde set, at min tipoldefar, skrædder Niels Pedersen i Raklev, var død ved hængning 26. april 1863, og jeg håbede, at jeg kunne finde noget angående dette dødsfald i amtsarkivet. I journalen var noteret, at Niels Pedersen var død ved hængning, og at der var givet til-ladelse til begravelse på kirkegården, men i stilhed. Desuden var der en henvisning til en fogedforretning. I denne fogedforretning stod følgende:

Aar 1863 den 26. april mødte fogden i sit forfald på grund af fraværelse i Jylland ved sin fuldmægtig, exam.jur. Nissen med vidnet sognefoged Søren Jensen af Raklev og Niels Nielsen af Kalundborg på skræder Niels Pedersens bolig i Raklev by for at afholde forhør og fogedforretning i anledning af, at det idag for fogden var anmeldt, at bemeldte skræder Niels Pedersen dags formiddag kl. omtrent 7 var fundet hængende død i sin lo. Fogden med vidnet tog liget i øjesyn. Det var henlagt i stuen og fandtes det uden al tvivl at dødsmåden var foranlediget ved hængning, idet den sædvanlige strangulationsfarve fandtes om ligets hals. I øvrigt fandtes intetsomhelst tegn på liget, der tydede på udvortes vold. Stedet, hvor den afdøde var fundet hængende, blev forevist, og fandtes da på en lægter i taget omtrent 4 alen fra gulvet fastgjort et stk. reb, der var overskåret. Det overskårne stk. reb, der var lavet til en løkke (hængsler), og så den afdøde muligvis ved at træde op på et på gulvet liggende anker derved kunne nå til løkken og anbringe denne om halsen og igen ved at sparke ankeret fra sig umuliggøre det af ham lagte fodfæste.

For forhøret fremstod nu:

1. Den afdødes enke, Karen Madsdatter, der under sandhedsløfte afgav følgende forklaring: Hun har været gift med den afdøde, uden at der i dette ægteskab var avlede børn, hvorimod afdøde tidligere har været gift og i dette ægteskab haft 2 sønner, der nu begge er voksne og ude at tjene. Enken foregiver, at der i hendes ægteskab med den afdøde aldrig har hersket uvenskab imellem dem, og at de levede i ringe kår, dog stedse har haft det nødvendige til udkommet, hvilket manden ene og alene

havde erhvervet ved skrædertjening, og kunne ej heller påtage sig andet arbejde, da han gik på (ulæseligt). I huset havde de et barn, der var 2 år gammelt, og for hvilket de af sognet fik en årlig betaling af 18 rd. Den afdøde, der var 55 år gl., havde et hus i fæste for Kalundborg Ladegaard, og havde han efter ? råd pådraget sig en 10-års restance, hvorfor han sidste januar var udsat til fraflytning nu anstundende mai, men har den afdøde dog stedse udsagt til Gythe, at det var hans håb at have og havde han eiheller gjort noget skridt for at erholde om anden ?. I går og de forangående dage arbejdede afdøde som sædvanlig. I morges kl. 7 stod han i sit hus og gik derefter udenfor, uden at der var noget andet end almindelig samtale mellem ham og ægtefællen, og uden at hun kunne mærke den mindste forandring i hans væsen. Da hun havde gjort rent i huset og derefter omtrent en 1/2 time efter hans bortgang ville kalde ham ind for at spise frokost, fandt hun døren til loen stående på klem. Hun trode nu, at hendes mand var derude for at flække brænde og gik derud, men fandt ham nu hængende død som foran anført. Hun udpeger, at hun blev meget nedslagen og forskrækket, men at hun dog kunne se, at han var død, da fråden stod ham ud af munden. Hun havde ikke mod til at gå hen til den afdøde eller at skære ham ned, men løb straks over til gjenboen Frederik Pedersen, hvis hus er beliggende omtrent 60 alen derfra, og fortalte ham ulykken. Denne mand fulgte straks ægtefællen. I forening med indsidder Christian Nielsen, der var kommet til, og nedskar den afdøde, hvis hænder og ansigt var koldt. Den afdøde blev derefter af disse mænd bragt ind i stuen, hvor fogden med vidner forefandt ham. Ægtefællen, der er 44 år gl., angiver til undskyldning for, at hun ei straks forsøgte at befri den afdøde fra strikken, at hun er svagelig af helbred og meget bange af sig. Hun ved, at det var hendes pligt straks at nedskære manden, men hun siger, at hun ei havde mod dertil. Det er hende umuligt at forklare andet end det hun her har anført om årsagen til denne ulykkelige begivenhed. Forelagt. Vedgået. Afrådt.

2. Husmand Frederik Pedersen af Raklev, der under sandhedsløfte forklarede: Dennes hus er beliggende 60 alen fra den afdøde og har han således stadig haft lejlighed til at tale med denne. Han har aldrig hørt, eiheller selv mærket, at der mellem den afdøde og hans hustru har hersket uvenskab, omend skønt de har levet i fattige kår. Han ved, at den afdøde ikke var forfalden til druk, og at han var meget stræbsom, dog kunne hans fortjeneste ikke slå til, og han har hørt, at den afdøde havde pådraget sig en temmelig stor restance til sit herskab, hvorfor han var udsagt af huset og skulle fraflytte den 1. mai. Det forekom vidnet, at den afdøde siden den tid, sådan beslutning var taget, var blevet mere tilba-

geholdende og indesluttet i sit væsen, og man må antage, at da han ikke kunne betale, at dette har bragt den afdøde til at foretage dette ulykkelige skridt. Afhørte blev i morges kl. 7 af afdødes hustru kaldt til hjælp for at nedskære manden. Han løb nu straks ind i loen og i forening med Christian Nielsen nedskar de nu den afdøde, der hængte i en strikke fastgjort i en lægte på taget. Den afdødes hænder og ansigt var kolde, men kroppen var dog ei endnu aldeles kold, og forsøgte de derfor ved at gnide ham med halm at bringe liv igen i ham, men det var forgæves. Liget blev derefter henbåret i stuen, hvor fogden forefandt det. Afhørte ved ikke at kunne forklare andet til oplysning.

3. Indsieder Christian Nielsen af Raklev, der f.t.S. afgav følgende forklaring: I morges kl. omtrent 7 kom husmand Frederik Pedersens kone ind til ham og sagde, at Niels Pedersen havde hængt sig. Han løb derfor ind til den afdødes hus, hvor han og hmd. Frederik Pedersen fandt den afdøde hængende i loen. De løftede liget ned, medens Frederik Pedersen

Døden til Bønde-Manden.

Dands, gamle Bønde-Mand! her Døden for dig spiller.
 Du dig den Herlighed maaskee en forestiller,
 Som du i Himlen faaer, naar du har vandret her
 Udi Sprigtighed og Dødens Øvelser.

Naar

overskar strikken, og de forsøgte nu i forening ved at knokle med den afdøde at bringe ham til live igen, hvilket dog forblev forgæves, da han allerede var kold på hænder og hoved. De bragte derpå i forening den afdøde ind i stuen, hvor han forefandtes af fogden. Ved nedskæringen af den afdøde, stod dennes kone, såvidt afhørte, ved døren eller udenfor døren. Niels Pedersen var, efter hvad afhørte ved, ikke forfalden til druk. Han ved, at den afdøde levede i trange kår, og at han var udsagt af huset til 1. mai d.a., og han kan ikke tænke sig anden mulig årsag til, at den afdøde har begået det skridt at hænge sig med sorg over, at han var husvild til 1. mai. Afhørte har vel boet her i byen i tre år, men har dog meget sjældent haft lejlighed til at tale eller komme sammen med den afdøde, og han har således ingen videre kendskab om dennes huslige stilling, og kan forøvrigt ingen anden oplysning give.

4. fremstod som den afdødes søn Søren Nielsen, tjenende i Kalundborg, 20 år gl. Han forklarer under sandhedsløfte, at så vidt ham bekendt, levede hans fader i god forståelse med sin hustru. Der var i et giftermål med ham bragt ham lidt indbo. Afhørte talte med sin fader sidste fredag i Kalundborg, og han da ved, at denne var i dårligt humør, men indlod sig ikke på spørgsmål derom. Deres samtale var kun kort og om almindelige genstande. Afhørtes fader har vel fortalt ham, at han var udsagt af huset til 1. mai d.a., men syntes dog ikke, at han tog sig dette meget nær. Hans fader havde i den senere tid været noget svagelig. Afhørte kan på ingen måde forklare årsagen til det af hans fader begåede skridt, og han havde dog det nødvendige til opholdet, heller ikke tror afhørte, at hans fader sørgede over at skulle fraflytte huset, og han kan aldeles intet forklare til oplysning i sagen.

Min mors erindringer.

af Kit Bisgård.

En dag omkring 1980 søgte *Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser* i Brede beretninger fra forhenværende tjenestepiger.

Min mor, som på det tidspunkt var over 80, var et par år før flyttet hen hos mig efter en blodprop i hjernen, så selv om hun ikke længere formåede at skrive egenhændigt, var jeg jo lige ved hånden til at skrive efter hendes diktat. Det blev til en stor berigelse for os begge to i de følgende år.

Mor, der kom fra et husmandssted i Vestjylland, havde haft sin første plads som 11-årig, og derefter gik det slag i slag med pladser, først i nærheden af hendes hjem, senere i København, indtil hendes giftermål.

Da beretningen var afleveret, fik vi svar med en stor tak, og man bad os om også at skrive om mors øvrige liv; vi havde jo stort set holdt os til pladserne.

Der skrives mindebog. Illustration af Alfred Schmidt, 1886.

Vi gik med glæde igang igen, men da vi nåede til kort efter min fødsel, begyndte det at knibe for mor at huske. Jeg spurgte så, om jeg kunne fortsætte, hvor mor slap, da man jo på den måde alligevel kunne følge mors liv videre frem. Man tog med tak imod tilbudet, så nu er jeg i fuld gang.

Vi abonnerede på Nationalmuseets 8-binds beretning om Herregårdsliv, skrevet af mange af NEU's berettere (vi kunne få værket med 25% rabat som meddelere).

En dag, da mor sad og læste i sidste bind, kom hun pludselig med et begejstret udbrud, da hun så, at en lille beretning om hende selv var kommet med. Det var en erindring fra hendes allerførste plads som 11-årig. Det var en opmuntring.

Det kan anbefales alle slægtsinteresserede at gå i gang, enten med at hjælpe ældre pårørende med erindringerne eller med at skrive om sig selv. Man får udleveret en lille bog med spørgsmål om alt, hvad der vedrører dagligliv og festlige stunder. Det bliver dog pointeret, at den kun er en hjælp, og at man kan skrive akkurat, som man har lyst til. Man får udleveret noget meget fint papir, som kan holde i århundreder.

Adressen er:

Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, Brede, 2800 Lyngby.

Herald

ISBN 87-89165-16-0
ISSN 0904-1427